

**СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ
КРИВОРІЖЖЯ
НА МЕЖІ
ТИСЯЧОЛІТЬ**

**Матеріали першої
Криворізької міської
науково-практичної
конференції**

Шкала критеріїв духовно багатой людини виглядає так:

яка живе в гармонії з собою	-	41,8%
яка весь час удосконалює себе	-	19,4%
яка має багато друзів	-	18,9%
яка живе по совісті	-	8,3%
яка культурна	-	7,6%
яка любить дітей, піклується про своїх батьків	-	2,7%
яка дотримується законів природи	-	1,3%

Учні назвали духовно багатую людиною того, хто живе в гармонії з собою. Філософське питання, що виникає перед дослідником: який цей внутрішній світ і наскільки він досконалий у міру гармонії з собою. Останнє місце у шкалі займає дотримування законів природи. Це пов'язано з поганою базою знань з природничих дисциплін, зокрема біології, анатомії, географії, валеології.

Отже, дослідження показало, що молодь Криворіжжя вірить у духовність, відродження духовних традицій, незважаючи на важкі часи. Утвердження цінностей власного життя становить сенс її існування. Потреба в сенсі фіксує потребу дітей з'ясувати свою значущість у міжособових стосунках, зрозуміти своє місце у суспільстві. Причетність до цінностей, служіння їм, дає змогу молоді відчутти цінність свого індивідуального буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра. //Вибрані твори в 5-ти т. Т. 1. – К.: Рад. школа, 1976.

2. Словарь по этике / Под ред. А.А. Гусейнова и И. С. Кона. – М.: Политиздат, 1989.

М.В.Вербовий,
О.І. Гамалі

МОВНІ ОРІЄНТИРИ МОЛОДІ

Найрухомішою частиною суспільства є молодь; саме вона активно формуватиме мовну ситуацію в недалекому майбутньому. На наш погляд, мовлення молоді сьогодні містить у собі те, що завтра визначатиме і функціональне співвідношення української та російської мов, і оцінку їх соціальної вагомості, і рівень мовної культури населення. Все це, нарешті, дозволяє отримати відповідь на питання, чи слід нам сподіватися значних (або просто) змін мовної ситуації у найближчі 5-10 років.

Незважаючи на давні традиції соціолінгвістичних опитувань у Кривому Розі, результати їх досі ретельно не опрацьовувалися, широко не узагальнювались та активного впливу на "мовленнєве життя" міста, на жаль, не мали. Хоча мовна ситуація у Кривому Розі є досить цікавою й показовою для вивчення мовних процесів у сучасному українському суспільстві. По-перше, у Кривий Ріг на постійне чи тимчасове проживання прибували носії різних говірок із цілої України. "Перемішування" різнодіалектного мовного матеріалу й витворило говірку міста. По-друге, говірка ця й досі перебуває під значним впливом сільських говірок чотирьох областей України, на межі яких розташоване місто й вихідці з яких у першому-другому поколіннях складають значну частину 750-тисячного

населення. По-третє, серед місцевої інтелігенції завжди переважали "технарі", які, зрозуміло, здебільшого були російськомовними. Це значною мірою обмежувало повнокровне використання української мови у "офіційних" сферах комунікації: науковій, виробничій, діловій. Тому мовна ситуація у Кривому Розі ще у першій половині 90-х років, за даними опитувань, кваліфікувалася як "повна змішана регіональна двомовність із переважанням російської мови у всіх сферах комунікації".⁶

Питання мови нині набули надзвичайної ваги. Із розширенням Криворізького державного педагогічного університету кількісно та якісно виросла філологічна інтелігенція міста. Чималу частку її складають випускники філологічних факультетів, які значною мірою формують "мовну атмосферу" Кривого Рогу. Цілком зрозумілим є зацікавлення філологів у вивченні можливостей впливу на регіональну мовну ситуацію.

Опитування проводилося за анкетами, що склалися із трьох частин – соціологічної (дані про національність, соціальне походження, мотиви вибору професії), соціолінгвістичної (рідна мова та критерії її визначення, мова переважного спілкування, ставлення до ідеї державної двомовності, оцінка успішності виконання Закону про мови) та власне лінгвістичної (завдання на виявлення та виправлення помилок, викликаних інтерференцією, в українських та російських реченнях).

Респондентами були: 123 студенти факультету іноземних мов (усі курси спеціальності "Російська мова та література" та "Російська мова з англійською чи німецькою"); 100 студентів II, III та V курсів факультету української філології (спеціальність "Українська мова та література").

При опитуванні респонденти мали змогу зберігати анонімність, що сприяло, на нашу думку, піднесенню рівня об'єктивності та широті відповідей. Переходимо до аналізу матеріалу.

Серед українців рідною вважають українську 90 % студентів українського відділення та лише третина майбутніх русистів; інші називають рідною російську. Один студент-українець з українського відділення підкреслює, що для нього рідні обидві мови (серед русистів-українців такого немає). Ще один студент визначає як рідну мову так званий "суржик". Серед росіян, які обрали професію вчителя української мови, лише один вважає рідною українську.

Оскільки поняття *рідна мова* й досі нечітке – навіть у соціолінгвістиці (*колискова, материнська, сімейного або переважного спілкування* тощо) – зацікавлення викликав погляд на нього майбутніх філологів. Було отримано такі відповіді – мова національності 48% (УФ), 13 % (РФ), сімейна – відповідно 19 %, 44 %; оточення – 10 %, 26 %; спеціальності – 3 %, 18 %; шкільна – 2 %, 13%; державна 6 %. Ще 9 % студентів російського відділення на запитання відповіли: "Мова, якою я думаю".

Відповіді також показують, що багато студентів визначають рідну мову за кількома критеріями.

Укажемо, що студенти-українисти схильні на перше місце ставити етнічно-соціальні критерії (*мова національності, державна мова*), у той час як русисти значною мірою орієнтуються на мовно-функціональний аспект (*сімейна, спілкування з оточуючими, шкільна*), або власну мовну практику ("*мова, якою я думаю*").

Соціальний склад респондентів на факультетах відрізняється лише тим, що на українському факультеті навчається значно більше вихідців із

---

¹ Гамали О.И., Щитова Л.Г. Языковая ситуация и языковая политика на Украине: реальность и перспективы развития// Социолінгвістическіе проблемы в разных регионах мира. – М., 1996. – С. 125.

селянських родин (до 15%), всі вони називаються рідною українську мову. Щодо розподілу мови спілкування у сім'ях службовців та робітників, то вона не залежить от соціального статусу, а обумовлюється національним складом та місцем проживання (місто/село). І тому це зайвий раз підтверджує думку про майже повну українську моновісність сіл нашого регіону.

Більшість опитуваних вважає престижнішою у сучасному суспільстві українську мову (73% українців та до 35% русистів); це свідчить, думаємо, про піднесення її статусу у суспільній свідомості, яке сталося за роки незалежності України. Невелика частина майбутніх філологів звертає при цьому увагу на "якість" мовного матеріалу, підкреслюючи престижність не просто української, але "правильної" (тобто літературної) української, розмежовуючи говірку, якою здатна користуватися більшість населення, і нормативну українську мову, якою володіють далеко не всі, навіть україномовні.

Але й у очах багатьох майбутніх українців російська залишається соціально вагомішою (27%), причому питання про правильність російської мови не порушив ніхто з опитаних, що, на наш погляд, свідчить про збереження колись поширеної думки про соціальну значимість, "самодостатність" російської мови у будь-якому вигляді.

І тільки 5% респондентів наголошують на паритеті мов у цьому питанні.

Думки студентів двох факультетів про перспективи розвитку мов у нашому регіоні відрізняються тим, що серед майбутніх русистів дещо більше таких, які сподіваються на панування російської мови у всіх сферах комунікації (9% проти 2% на українському факультеті) та повний паритет мов (відповідно 33% проти 19%). Більшість схильна вважати, що російська або функціонуватиме лише на побутовому рівні (48% українців та 42% русистів), або буде витіснена українською з усіх сфер комунікації (31% та 16% відповідно).

Хоча більшість опитуваних схильні до того, щоб обрати мовою навчання своїх дітей саме українську (загалом до 75%), проте це ще не є показником, що самі респонденти використовують її для себе як основний засіб спілкування та самовираження. Адже навіть серед майбутніх українців 29% спілкуються українською лише з викладачами, у інших випадках – тільки російською (22%), або так званім "суржиком" (7%). До речі, посилання на суржик є досить частими у відповідях, але дати більш-менш задовільне визначення цій формі існування мови (мов?) не можуть ані студенти, ані викладачі (прибічники визнання основи суржика російсько-або україномовною кількісно розділилися на дві приблизно однакові групи).

Серед студентів українського факультету 41% таких, що прийшли до університету заради саме цієї професії, ще 8% поєднують цю причину з небажанням вивчати точні науки. Саме нелюбов до точних наук привела на факультет української філології ще 26% респондентів, 13% стали філологами за бажанням батьків, 4% прагнули вивчати лише літературу. 2% орієнтувалися взагалі на гуманітарну освіту, для ще 2% важливо було отримати будь-яку вищу.

Відповіді на це питання студентів-росіян більш невтішні для прихильників збереження російської мови та культури в Україні. Студенти молодших курсів, які поєднують вивчення російської та іноземних європейської мов, при вступі до університету були зорієнтовані саме на цю іноземну мову і сприймали російську як небажане, але неминуче доповнення до неї. Однак, у побуті, навчанні та в офіційному спілкуванні всі вони надають перевагу російській мові. Труднощі у використанні якої відчуває лише одна студентка, що закінчила українську сільську школу і

не зважилася вступати на англійсько-німецький факультет. Студенти старших курсів, які набувають моноспеціальність *Російська мова та література*, обирали професію свідоміше : 30 % любили російську мову та літературу, ще 22 % прагнули бути вчителем, до них слід приєднати й тих, хто сформулював відповідь на питання, як “мрія з дитинства”. 12 % прислухатися до порад батьків та друзів, ще 5 % хотіли набути будь-яку вищу освіту; 2 % назвали серед причин любов до дітей. Але є й такі (17 %), хто вважав, що немає змоги набути бажану спеціальність, тому змушений був вступати на “непрестижний” факультет. Декого просто привабив низький вступний конкурс (8%). Отримані результати дозволяють, очевидно, говорити, що соціальний престиж професії учителя-словесника, філолога, на жаль, дуже низький. І справді, на обох факультетах спостерігається дуже малий відсоток закоханих у філологію студентів і, як наслідок, менше, ніж хотілося б, у місті яскравих творчих учителів-підвижників.

Лінгвістична частина анкети складалася з 5 українських та 5 російських речень, які містили інтерферентні відхилення від літературних норм, причому не тільки суто лексичні (а вони, за даними лінгвістів, найбільш частотні), а й морфологічні, синтаксичні та семантичні (*Иван предложил Маше провести ее домой. Хіба він зна, чого хоче? Аршо исполняет народный артист Украины С.Петренко, за роялем – концертмейстер Н.Попова. “Три товарища” – сама хороша книжка з усіх, що я прочитала. Принеси мне открывачку, банку нет чем открыть. Учень вірно виконав розбір речення. Я скучаю за тобой, часто густо вижу*).

Відповіді підтверджують, що одночасне функціонування мов помітно впливає на рівень мовної культури навіть філологів, тому що завдання на усунення помилок, викликаних інтерференцією мов, правильно не виконав жоден (!) студент ані російського, ні українського факультету. Майбутні філологи не переймаються глибоко проблемами збереження чистоти мови, не приділяють відповідної уваги піднесенню мовної культури (хоча б власної).

Анкети показують, що помітних зрушень у бік мономовності (української чи російської) поки що не сталося і – більше того – ближчим часом навряд чи станеться.

Упровадження української мови у соціальний простір міста без належної попередньої підготовки (брак спеціалістів-філологів, журналістів, мовно свідомої громадськості, матеріальної бази, відсутність реальних планів українізації та реальних механізмів її втілення і подібне) викликало ще більше зниження рівня мовної культури як української, так і російської і певну соціальну напругу, тертя.